

RADNÓTI SÁNDOR

Az unalmon túl, avagy a magaskultúra demokratizmusa

KÉRDEZ: GYARMATI LÁSZLÓ

Gy. L.: *A nyolcvanas években ön kritikusként és esztétaként komoly elismerésre és tekintélyre tett szert főleg a fiatalabb nemzedékhez tartozó írók és irodalomárok körében. Immár öt éve egyetemen is tanít. Hogy érzi magát ez utóbbi szerepében?*

R. S.: Ami azt illeti, nem vagyok meggyőződve arról, hogy a tanári pálya minden tekintetben ideális és testre szabott volna. Sohasem sikerült magamban felfedeznem a klasszikus pedagógiai érzület erotikával rokon érzését, melynek eredményeképpen az eszmék és gondolatok valamiféle szellemi kisüléseként a tanítás folyamatában, mintegy menet közben pattannának ki a fejemből. Nem érzek továbbá semmiféle késztetést a hallgatók „elcsábítására” sem. A tanári szerepet én nem a szellemi leszólítás, udvarlás és hódítás lehetőségeként élem meg, pláne nem annak valamiféle, mégoly pozitív kényszereként. Ebből az is következik, hogy alaposan fel kell készülnöm, és lehetőleg nagyjából-egészében minden eshetőséget előre végig kell gondolnom, amennyiben viszonylag jó órákat akarok tartani.

Ez nem jelenti azt, hogy a tanításról mondjuk le akarnék mondani, sőt éppen ellenkezőleg, már csak praktikus okokból sem áll szándékomban ilyesmi. Például azért nem, mert az oktatói munka rákényszerít, hogy olyan dolgokat is elolvassak, amelyeket máskülönben nemigen olvasnék el, vagy hogy bizonyos dolgokat újraolvassak. Másrészt ez az életforma bizonyos rendszerező kényszert is jelent, ami egyenesen a hasznomra válik. Harmadrészt pedig értékesnek tartom azt a — nem a normatív pedagógia értelmében vett — tanár—diák kapcsolatot, ami a hallgatókhoz fűz. A tőlük jövő kérdések, a velük folytatott alkalmi eszmecsere és viták néha határozottan inspiratívak.

Gy. L.: *És miként vélekedik a lélektanilag ezzel analóg, de a szó hagyományos értelmében mégis valamelyest emelkedettebb és intimebb mester—tanítvány viszonyról?*

R. S.: Önmagam tekintélyként való értelmezésétől, de még ennek lehetőségétől is visszolygok, s nevetségesnek is tartanám. Semmilyen ambícióm nincs arra, hogy valakinek a mestere legyek. Egyfajta ironikus distancia is elválaszt ettől, hiszen rendkívüli módon zavar a tanár—diák viszony helyzetből adódó aszimmetria. Vannak persze hallgatóim, akikkel évről évre bizonyos szellemi közelségbe kerülök, s akikkel folyamatos beszélgető viszonyban vagyok, de a velük való kapcsolatom a mester—tanítvány fogalompárossal nem írható le.

Nagyjából ez volt a viszonyom egykor saját tanáiraival is. Akik hatással voltak gondolkodásomra, azok is inkább szellemi értelemben vett atyai jó barátaim vagy még inkább bátyáim voltak. Az igazi mestereim főként a könyvekben lakoztak, s persze számosan voltak és vannak.

Ha most valakit feltétlenül meg kellene neveznem, akkor nyilván Lukács György volna az, akit idősebb korában jó néhány alkalommal felkerestem híres délelőtti fogadóóráin. Mindazonáltal tőle mint személytől nem kaptam soha valamiféle általános érvényű útmutatást, tehát

a szó hagyományos értelmében őt sem tekintem vagy tekinthetem mesteremnek. Úgy vélem, ekkor már maga Lukács is teljességgel alkalmatlan volt erre a szerepre, még ha a vele folytatott beszélgetések izgalmasak, intellektuálisan termékenyek és termékenyítők voltak is. Fontos azonban itt megkülönböztetnünk Lukács személyét és a műveit. Ugyanis életem egyik legnagyobb szellemi kalandját épp Lukács életművének megismerése, méghozzá fordított időrendben való feldolgozása jelentette. Öregkori műveitől haladva a fiatalkori művekig — már ha Lukács egyáltalán volt valaha is fiatal — jártam be rendkívüli szellemi odisszeiáját.

A Lukács-tanítványokkal való ismeretségem, máig tartó barátságaim szintén rendkívül fontosak. Borongva nézem a tavaly meghalt Fehér Ferenc emigrációja előtti irodalombíráói és irodalomtudói munkásságának (például Dosztojevszkij-könyvének) tetszhalálát, azt, hogy az irodalomtudomány intézményének informális kánona milyen szűkkeblűen iktatja ki jelentős munkásságát. Kötelességemnek is érzem, hogy tanulmányal, illetve e tárgyú művei új kiadásával megpróbáljak változtatni ezen. Ifjúkori atyai jó barátaim közül pedig Donáth Ferencet és Hegedüs Gézárt említeném, akiknek ha nem is szorosan szakmailag, de szellemi karakterben mindenképpen szintén rendkívül sokat köszönhetek.

Gy. L.: *Manapság sok szó esik az igazi, megint csak a szó békebeli értelmében vett szellemi műhelyek hiányáról. Ezzel kapcsolatban érdekes volna tudni, hogy léteznek-e még műhelyek a mind rosszabb állapotba kerülő egyetemeken, vagy leszűkítve a kérdést: műhelyként működik-e például az önök tanszéke?*

R. S.: Az ELTE Bölcsészettudományi Karának Esztétika Tanszéke, ahol dolgozom, olyan, mint egy furcsa rezervátum vagy mint egy különös sziget. Sok kitűnő ember dolgozik itt, bár a tanszékről mint műhelyről nem beszélhetünk. Legalábbis abban az értelemben semmiképpen sem, hogy kölcsönös együttműködés, közös gondolkodás kialakult volna e kitűnő emberek között az évek folyamán.

Van azonban valami más, ami legalább olyan fontos dolog, mint a műhely kérdése. Nevezetesen: olyan típusú szolidaritás alakult ki itt közöttünk, ami más tanszékeken csak elvétve tapasztalható. Az itt dolgozó sokféle nézet- és értékrendszert képviselő oktatók egymáshoz való viszonyát a kölcsönös szakmai tisztelet és megbecsülés jellemzi. E szolidáris békés egymás mellett élés mögött persze nyilván számos kritikai vélemény ki nem mondása is meghúzódik.

Gy. L.: *Nekem, félig-meddig laikusnak mégis úgy tűnik, hogy a műhelyek hiánya vagy a még létező műhelyek széthullása válságtűnet az egyetemeken. Miként válságtűnet az is, ha az elvonások sújtotta felsőoktatásban olyan állapotok uralkodnak, hogy a hallgatók mondjuk elegendő mennyiségű szék és asztal híján állva kénytelenek jegyzetelni akár az ön szemináriumán is. Arról már nem is beszélve, hogy a minőségi és szellemi megújulás ösztönzésére nem épp a legmegfelelőbb módszer a fiskális restriktió...*

R. S.: Az egyetem vagy általában a felsőoktatás helyzete valóban rendkívül siralmas, és minden elemében megérett arra a reformra, amely az újabb keletű pénzügyi kényszerek hatására nézetem szerint immár nem is odázható el. Ez persze személyi kérdéseket is felvet, s önmagában a pénzügyi kényszer kontraszelekciós folyamatokat is beindíthat. De — megfordítva a kérdést — mi lehet alkalmas eszköz, ha ez sem az? A „szerkezetváltás” ugyanis az egyetemi szférában sem várthat sokáig magára. Igaz, a reformok kimenetele bizonytalan és kétes, mégis, szerintem csak bizonyos kényszerintézkedésektől remélhető, hogy egyáltalán valamiféle folyamatok beinduljanak, hogy ne maradjon fenn — a fiatal Lukács szép kifejezésével élve — „a pusztán létező természetlen hatalma”.

Az is igaz persze, hogy a felsőoktatásban dolgozók egzisztenciálisan hihetetlenül távolra

kerültek nyugat-európai kollégáiktól, akik megélnék az oktatói fizetésből, míg Magyarországon ez az arcpírítón alacsony bérszínvonal miatt képtelenség. Mégis, amit a magyar oktatók elvesztek a vámon, abból valamit megnyernek a réven. Hiszen egyrészt terhelésük elmarad nyugati kollégáiktól, másrészt a tanárok zöme nem az egyetemi jövedelméből él, hanem másod-, harmad- vagy sokadállásban szerkesztőségekben, kutatóintézetekben, illetve egyéb kulturális és tudományos műhelyekben dolgozik.

Gy. L.: *Ön például az egyik rangos, indulása óta igen nagy tekintélyt kivívott hazai irodalmi lap, a Holmi bírálórovatát gondolja. Ha az előbbieket szerint a tanszék nem jelent műhelyt — önmagát kínálja a kérdés —, jelenti-e a szerkesztőség a műhelymunka lehetőségét, vagy ez is inkább a szellemi önmegvalósítás része?*

R. S.: A Holmi szerkesztősége mindmáig hétről hétre valódi szellemi műhelyként működik, amit azért nagyon fontos hangsúlyozni, mert a szerkesztői munka is könnyen válhat rutinszerű vagy robotjellegű tevékenységgé. Az is igaz azonban, hogyha ezt a kérdést mondjuk két évvel korábban tette volna fel, akkor a válaszom egy kissé lelkesebb lett volna. A Holmi 89-ben indult, és nagyjából négy éven keresztül folyamatosan sikerült fenntartani a nem szűnő feszültségű és érdeklődésű együttműködést, ami már önmagában is kisebbfajta csoda. Mára kétségtelesenül kicsit, talán csak átmenetileg, fáradtabbá vált mindez. Mindenesetre ha összevetnénk, hogy a 89-től 93-ig tartó időszakban és manapság a folyóiratot jegyző szerkesztők közül hányan publikálnak is a lapban, akkor bizony ennek a fáradságnak érdekes mutatóját kapnánk. Persze ez is viszonyítás és nézőpont kérdése, s nem volna helyénvaló ezt az időleges hangulatot el-túloznom.

Gy. L.: *A lap szellemi és esztétikai értékgazdagsága mit sem változott, s ha valami egyáltalán, akkor legfeljebb a Holmi képviselte mértékadóan magas színvonal újdonságreje kopott meg az évek során. De azért engedje meg, hogy most mégis az ön által említett fáradság okairól kérdezzem...*

R. S.: Lapot alapítani — mint tudjuk — fiatalon kell. Az egyik ok nyilván az, hogy ezt a lapot nem fiatal emberek alapították. De nem akarom ezzel elütni a dolgot.

Azt hiszem, a viszonylagos lassúság némiképp a lap karakteréből is következik. A Holmi ugyanis nem lehetett sem irányzatos, sem fiatalokat röptető, sem olyan típusú lap, amely mintegy fogadásokat köt bizonyos szerzőkre, és amely kiáll értük akkor is, amikor nem épp a legjobb formájukat hozzák.

Mi vállaltan, szinte könyörtelenül csakis a legjobb minőséget fogadjuk be mindenünnen. Vannak kiváló szerzők, akiket ez riaszt vagy taszít, ők általában nem is lesznek munkatársai a lapnak, és vannak, akik elfogadják ezt, sőt olyanok is, akik egyenesen elvárják tőlünk ezt a fajta kritikai szigort. Az idők során persze komoly veszteségeket is el kellett szenvednünk, hiszen voltak, akik elhagyták a folyóiratot. Ahogy lassan — szándékaink nem szándékolt eredőjeként — kialakult a lap karaktere, kiváló emberek hagyták el a szerkesztőséget is, mert az ő elképzelésük egy folyóiratról nem érvényesült. Például Kenedi János és **Eörsi István**.

Gy. L.: *Mindenesetre a Holmiban publikálni megalakulásától fogva rangot jelent...*

R. S.: Ami persze nem jelenti azt, hogy a mi értékszemléletünk vagy értékítéletünk feltétlenül tükrözné, illetve pontosan leképezné a kortárs magyar irodalom általános értékviszonyait.

A folyóirat egyenletessége szempontjából azonban a szerkesztőtársak közötti érzelmek mindenkor eleven lüktetése döntő fontosságú, ami egyúttal komoly fenntartó erőt jelent a számunkra. Ugyanis ha erősen tudunk gyűlölni és erősen tudunk szeretni egy szerkesztőségi